

Səidə Faiq qızı Nağıyeva⁶⁰

“İKİNCİ YENİ”LƏRİN (“MAVİ”ÇİLƏRİN) BÜTÖVLÜKDƏ POEZİYA ANLAYIŞI VƏ SƏRBƏST ŞEİRDƏKİ YENİLİKLƏRİ – ATILLA İLHAN

Giriş. Fərdi, sosial, milli və ümumbəşəri şəraitin dəyişməsi; bəşəriyyətin axtarıları ədəbiyyatda dəyişiklik və ya yeniliyin əsasını təşkil edir. Ədəbi cərəyanlar, müəyyən bir tarixdə doğulur, zamandan asılı olaraq inkişaf edir, püxtələşir və bir müddət sonra ömrünü bitirir. Ədəbiyyat tarixində bir çox cərəyanlar mövcuddur. Yaranma sırasına görə əsas cərəyanlar bunlardır: klassizm, romantizm, realizm, naturalizm, parnasizm, simvolizm, futurizm, dadaizm, sürrealizm, ekzistensializm, modernizm, postmodernizm..

Bunlardan biri də Mavi cərəyanıdır (Maviçilər). 1952 – ci illərdə Atilla İlhan rəhbərliyi altında “Mavi” adlı jurnalın ətrafında toplanan bir ədəbi qrup (Teoman Civelek, Orhan Duru, Ferit Edgü) sosializm realizmini əks etdirən şeirlərini yazmağa başladılar. Bu hərəkət adını elə bu dərgidən almışdır. Atatürkü nümunə götürdükləri şəxs olduğunu vurğulayan “Mavi”çilər, inqilabların ruhunu əks etdirən bir anlayışla gəncliyin səsi olmaq istəyir, digər tərəfdən sosial həyatda Türk inqilabını gerçəkləşdirmək fikrindən bəhs edir. Qeyd etmək lazımdır ki, maviçilər divan ədəbiyyatına qarşı deyildilər. Onlara görə sənət əsəri milli sənəti əks etdirməlidir. Və nəticədə ortaya çıxan ədəbiyyat həm milli, həm də ümumbəşəri olmalıdır. Bütün bunlara baxmayaraq onlar “Qarip” hərəkətinə qarşı çıxırdılar. Belə ki, “Qarip” hərəkəti nümayəndələri (Orhan Veli, Oktay Rıfat, Melih Cevdet) ölçü və qafiyəyə qarşı çıxmış, danışıq dilini şeirə tətbiq etməyə çalışmış və xalq poeziyasının rəvayətlərindən bəhrələnmişdilər. O günə qədər şeirdə işlənməyən bəzi sözlərdən istifadə etmişdilər. Onlar adi insanları poeziya mövzusunə çevirmiş, onların həyat sevinclərini əks etdirmişlər. Mənbəsini qərb poeziyasından götürən “Qarip” hərəkəti keçmişə aid olan hər şeyə qarşı idi. “Qarip” hərəkətinə qarşı çıxanlardan biri də Atilla İlhan idi. Atilla İlhanla görüşdükdən sonra Ahmed Oktay, Güner Sümer və Bekir Çifçi onun bu hərəkətə qoşulmasını təmin etdilər. “Mavi” jurnalının bir hərəkətə çevrilmə söyləri 1954 - cü ildə Atilla İlhan ilə təmasdan sonra başladı. Onların özlərinə bu adı seçmələri təsadüfi deyildir, jurnalın nəşr olunduğu dövrlərdə ölkədə çevriliş yaşanırdı və mavi – ümid, sevgi, sülh, barış deməkdir.

Mustafa Kemal

dağ başını efkâr almış
gümüş dere durmaz ağlar
gözyaşından kana kesmiş gözlerim
ben ağlarım çayır ağlar çimen ağlar
ağlar ağlar cihan ağlar
mızıkalər inilər ırlam ırlam dövülür
altmış üç ilimiz altmış üç yetim
yıllar gelir geçer kuşlar gelir geçer
her geçen seni bizden parça parça götürür
mustafa'm mustafa kemal'im
diz dövdüm
gözlerim şavkı aktı sakarya'nın suyuna
sakarya'nın suları nâmın söyleşir
hemşehrim sakarya öksüz sakarya
ankara'dan uçan kuşlar
kemal'im der günler günü çağırışır
kahrolur bulutlara karışır
gök bulut yaşmaq bulut
uca dağlar dev boyu

Başlanğıcda sənəti heç bir düşüncənin və ya qrupun ixtiyarına verməyəcəklərini açıqlayan Maviçilər Atilla İlhanın “Mavi” hərəkətə qoşulması ilə bu düşüncələrindən əl çəkmiş kimi göründü. Atilla İlhanı görə, aktiv realizm deyilən şey, hamının bildiyi sosializm – realizmindən başqa bir şey deyil. Atilla İlhanın Türk şeirinin “Qərb və Türk ola biləcək bir estetik birləşmə əldə etmək problemi” olduğunu, ancaq əvvəlcə “Qarip”, sonra “ikinci Yeni” hərəkətinin şeirimizi “tənəzzülə” apardığını söyləyir. Bu fikir Atilla İlhanın şəxsi baxışını əks etdirir. Ümumən maviçilər şeirin sadə və açıq ola biləcəyini, zəngin bənzətmələrlə dərinliyə malik olmasının vacib olduğunu bildirirlər. Bir məsələyə də önəm verirdilər ki, şeir müəyyən bir məqsədlə yazılmalı, sosializm-realizmindən fərqli olaraq, burada fərdilik də əks olunmalıdır. Atilla İlhan deyirdi ki, “..türk poeziyasının “Qarip və türk ola biləcək estetik birləşməsinə çatmaq problemi var”, amma əvvəlcə Qarip, sonra İkinci Yeni cərəyan poeziyamızı “deqenirasiya”ya sürüklədi”. Atilla İlhan adlarını çəkdiyi (Orhan Veli, Oktay Rıfat, Melih Cevdet) sənətkarları və onların sənətə yanaşmasını gələcək yazılarında onların özlərinə istinad edərək tənqid edir. Xüsusilə onun Qarip hərəkətinə sərt tənqid etməsi böyük əks səda doğurdu və o dönəm hərəkətin populyarlığını aşağı saldı. O, Bob stills kimi təsvir etdiyi Qarip üçlüsünü sənəti yumor səviyyəsinə endirdiyini və sərt formalizmə sadiq qaldığını iddia edir. O, həmçinin fəal realist sənətkarların sosialist tərəfini tənqid edir. O, iddia edir ki, fəal realistlər də estetik elementlərdən uzaq durmaqla formalizmə və korrupsion sənətə qapılırlar.

Atilla İlhan şeir anlayışını belə izah edir: ”Şeir sözlə deyil, obrazla yazıldığını bilən şairlər üçün söz

⁶⁰ BDÜ-nun Azərbaycan dili və ədəbiyyatının tədrisi metodikası kafedrasının müəllimi, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

münasibətlərinin dialektik duyumudur; birincisi, təsvir ediləcək obrazla, ikincisi, eyni obrazı təsvir etməyə məsul olan başqa sözlərlə, üçüncüsü, misra daxilindəki xüsusi şeir daxilində ümumi səs ahəndarlığı ilə, dördüncüsü, obrazlararası vəhdət inkişaf prosesi ilə bağlıdır. Çünki obrazın konkretləşməsində oynayacağı rola görə sözün əhəyyəti dəyişir, bu partiyalı diktaturaya qarşı bir növ müqavimət sənəti yaratması alqışlanmalıdır” deyərək aktiv realizmin bu yolunu izlədi. (İlhan, 1954, s: 1-2) mavi dergisi.

Bu yazılarda Atilla İlhan düşünür ki, bu yenilikçi sənətkarların ümumi səhfi Qərb olmaq istəmələrinə baxmayaraq Qərbi tanımamaqdır. Onların etdikləri sənətin dəlil olaraq təqliddən o yana gedə bilməyəcəyini göstərir. Atilla İlhan “keçmiş”də diqqətindən kənara qoymaz. Onların da novatorlar kimi ortaq məxrəcləri var, amma mahiyyətdə fərqliliklərin olduğunu qeyd edir. O, bu məqalələrdə təqribən “köhnə və yeni”ni təhlil edib tənqid etdikdən sonra sosializm – realizminin zəruriliyinə diqqət çəkir. Bunu edərək daha əvvəl qeyd etdiyi yanaşmaları tənqid etməyi də laqeyd qoymur. Atilla İlhan demək olar ki, hər bir seqmentin yığcam sxemini çəkmək istədiyi üçün ilk məqaləsində yaqın ki, bütün insanların diqqətini bu məsələyə çəkmək istəyib. Bu kontekstdə o, ilk öncə aktiv realistləri ümumi tənqid edir, Bobstillsin təqlidçi olduğunu deməklə kifayətlənmədiyini, onların nə olduğunu və haradan gəldiyini bilmək lazım olduğunu, digər qruplar üçün də eyni olduğunu söylədikdən sonra. (İlhan, 1954, s: 2). Bu kontekstdə Atilla İlhan ilk tənqid oxlarını aktiv realistlərə çevirdi. Bu qrupun ictimai bir sənəti mənimsəməsi, lakin o, əsas götürüdükləri ictimai çevrənin tarixi görmədiklərini, ona görə də xəyali bir sənət yaratdıqlarını müdafiə edir. O, düşünür ki, bədii qayğılardan uzaq, bədii estetikadan danışmayan bu mühit qəzetə realizm gətirir. O, bu qrupun bəzilərinin (Kamal Birbaşar və Rıfat İLqaz) kobud naturalizmdə, bəzilərinin isə güvəndiklərini iddia etdikləri ictimai dairələrin dəstəyini almamaqdan qaynaqlanan bədbinlikdə ilişib qaldığını iddia edir. İlhan bildirir ki, digər sənət dairələri kimi onlar da təqliddən kənara çıxma bilmirlər.

Atilla İlhan qeyd edir ki, bu iki cərəyanın yanında nə olduğu bəlli olmayan sənətkarlar da var. O, bildirir ki, bu qrupa daxil olanların demək olar ki, hamısı kosmopolit və təqlidçi, bəziləri isə poeziyadan duyğu elementini çıxarmağa çalışan formalistlərdir.

“Atilla İlhan Stalin dövründə Jdanovun zirvəyə çatdığı “sosializm-realizmi” təcrübəsi ilə Plexanov tərəfindən dialiktik və tarixi materializmə əsaslanan sosial realizm nəzəriyyəsi arasında qalıb. Birincisini siyasətçilərin göstərişi ilə bələdçi ədəbiyyat olaraq təyin edən İlhan ikincini iki səbəbdən seçdiyini deyir. O, deyir ki, bu səbəblərdən biri subyektiv, digəri ilə obyektivdir.” Mən də 40-cı illərdə Türkiyədə inkişaf etdim (eyni ilə 20-ci illərdə Türkiyədə Nazim kimi)” deyən Atilla İlhan obyektiv səbəb kimi, “ən çox insana “ən böyük azadlıq” şüarı ilə yetişdim. Və subyektiv səbəb budur ki,” mənim aqlım yatmayan bir şeyi əmr etməklə o qədər də asanlıqla təslim olmayan Mənim təbiətimdir!” bəyan edir; həm də əsərin arxa planının olduğunu söyləyir (İlhan, 2000;13), (2, s. 44). Atilla İlhan yazılarında ilk olaraq “sənət sənət üçündür” müddəasının sənətə və sənətkara münasibətini qeyd edir. Bu sənət anlayışına görə, sənət; gündəlik həyatdan, çörək mübarizəsindən və xoşbəxtlik arzusunda başqa özünəməxsus dünyanın və öz qaydalarının olduğunu söyləyir.

Ben Sana Mecburum
Ben sana mecburum bilemezsin
Adını mih gibi aklımda tutuyorum
Büyüdükçe büyüyor gözlerin
Ben sana mecburum bilemezsin
İçimi seninle ısıtıyorum

Ağaçlar sonbahara hazırlanıyor
Bu şehir o eski İstanbul mudur?
Karanlıkta bulutlar parçalanıyor
Sokak lambaları birden yanıyor
Kaldırımlarda yağmur kokusu
Ben sana mecburum sen yoksun

Sevmek kimi zaman rezilce korkudur
İnsan bir akşam üstü ansızın yorulur
Tutsak ustura ağzında yaşamaktan
Kimi zaman ellerini kırar tutkusu
Birkaç hayat çıkarır yaşamısından
Hangi kapıyı çalsa kimi zaman
Arkasında yalnızlığın hınzır uğultusu

Fatihte yoksul bir gramafon çalıyor
Eski zamanlardan bir Cuma çalıyor
Durup köşe başında deliksiz dinlesem
Sana kullanılmamış bir gök getirsem
Haftalar ellerimde ufalanıyor
Ne yaparsam ne tutsam nereye gitsem

Ben sana mecburum sen yoksun

Belki Hazıranda mavi benekli çocuksun
Ah seni bilmiyor kimseler bilmiyor
Bir şilep sızıyor ıssız gözlerinden
Belki Yeşilköy'de uçağa biniyorsun
Bütün ıslanmışsın tüylerin ürperiyor
Belki körstün kırılmışsın telâş içindesin
Kötü rüzgâr saçlarını götürüyor

Ne vakit bir yaşamak düşünsem
Bu kurtlar sofrasında belki zor
Ayıpsız fakat ellerimizi kirletmeden
Ne vakit bir yaşamak düşünsem
Sus deyip adınla başlıyorum
İçim sıra kimuldiyor gizli denizlerin
Hayır başka türlü olmayacak
Ben sana mecburum bilemezsin..

Atilla İlhan ədəbiyyata istiqamət verən, formalaşdırən əsərlərə imza atdı. O, insan duyğularını əks etdirən zəngin obrazlar və fərqli metaforalarla rənglənmiş şeirlər təqdim etdi. Mavi hərəkatının ən mühüm tərzi “Mavinin düşündüklərinin dilə gətirmək”, “Bu torpaq insanları ilə, düşüncələri və hissələri ilə, taleyi ilə, yəni bütövlükdə dərk edənlər sıralarımızda yer tuta bilər” Çağırışında öz cavabını tapan poetik yanaşmadır. “Mavi” jurnalının ilk nömrəsindən, ilk şeirindən bəri çap olunan bir çox şeirlərin ən diqqət çəkəni birinci nömrənin ikinci şeiridir. “Sosialist sənən ənənəmizlə qərb sosialist sənəti münasibətimizi birləşdirməyə çalışdım. Özümə görə bir uyğunluq. Təbii ki, haqqın da, yalanın da, hər şeyin də məsuliyyətini daşıyıram. Lakin mən əvvəldən inqilabi planda tarixin axışına qarşı çıxmadım. Mən buna inanıram” (Atilla İlhan “İkinci Yeni” Mühəribə) (3, s. 189).

Atilla İlhan sənəti bir kənara qoyub Atatürk prinsiplərindən bəhs etmiş, Nutukdan tez-tez sitat gətirərək sosrealizmin populizm, millətçilik və istiqlalçılığının Atatürk inqilabları ilə tam üst-üstə düşdüyünü iddia etməyə çalışır. O, bunu nədən etdiyini yazılarında göstərmişdir. Yeri gəlmişkən onu da qeyd etmək ki, o, özü də başqa bir əsərində bunu qeyd etməklə səbəbləri izah etməyə çalışır. Yalnız dövrün şərhləri və ədəbi polimika nəzərə alınarsa, Atatürk təqdimatının gizli səbəbləri ola biləcəyi üzə çıxa bilər.

Atilla İlhan sosial-realizm bağlı yazıları jurnalı sənət camiasında papulyarlığını artırdığı kimi jurnala hərəkat və qrup xüsusiyyəti vermir. Bununla belə Atilla İlhan “obraz”ın zəruriliyi ilə bağlı məqalələri və Qəriş şeirini tənqid etməsi başqa bir qrupa yer ayırır; İkinci Yeni şeir. Yalnız Atilla İlhan İkinci Yenic şairlərini də mənasız və boş obrazlar arxasında gedən şairlər kimi tənqid edib. Onları digərlərindən fərqləndirən başlıca məsələlərdən biri də yazı texnikası idi. Şeirlərə diqqət yetirsək heç bir sətirin başlanğıcında böyük hərflə yazılan sözlərə rast gələmirik, eyni zamanda nöqtə və vergüllərdən də istifadə olunmur. Ən sonda isə bir birinin ardına düzülmiş nöqtələr biri birini izləyir (əsasən Atilla İlhanı bunu görmək olur).

Nəticədə “Mavi” jurnalı ədəbiyyatla maraqlanan bir neçə dostun nəşr etdiyi bir jurnal kimi qarşıya çıxır və Atilla İlhanın “sosializm-realizmi” məqalələri sayəsində populyarlığı artır. Oudur ki, türk ədəbiyyatı tarixində mövcud olmayan bu araşdırmada göstərilən Mavi hərəkatını (əslində belə bir hərəkat yoxdur) dəyərləndirərkən bir çox məsələləri nəzərə almaqda fayda var.

Romantik ruhlu şair içində sevginin hakim olduğu, yalnız yaşamağın və ayrılıqlar-yox, qovuşmanın, ən ülvü hissələrin ən gözəl obrazlı təsvirləri ilə canlanan şeir nümunələrinin mükəmməl müəllifidir. Həyat, həyat eşqi onun şeirlərinin əsas leytmotividir. Türk ədəbiyyatında onlarla şeirləri ilə iz qoymuş Atilla İlhan dünyası ən gözəl poetik formada oxucusuna çatdırılmışdır.

Rüzgâr Gülü
önümdən çekilirsən İstanbul gözüke
nerede olduğumu bileceğim
sisler utanacak eğilecek
ağzının ucundan öpeceğim
saçına kalbimi takacağım
avcunda bir şiir büyüyəcək
nerede olduğumu bileceğim
bu çıplak geceler yok mu
bu plak böyle ağlamıyor mu
camları kırmak işten değil
delirecek miyim neyim
kirpikl

Nəticə: Atilla İlhanın 1952-1956-cı illərdə nəşr etdirdiyi “Mavi” jurnalının ətrafında toplaşan Orhan Duru və Ferit Edku kimi sənətçilərin yaratdığı ədəbi qrupdur.

Bu sənətkarlar poetik sənət anlayışının nümayəndələrinə çevrildilər. Daha sonra “Mavi” jurnalının rəhbərliyinə keçən Özdemir Nutku, Atilla İlhanın müdafiə etdiyi sosialist-realizmin sözcüsü oldu. Jurnal 1956-cı ilin aprelində nəşr olunan 36-cı nömrədən sonra bağlandı. Atilla İlhanın sosialist realizmi anlayışı onu çox orijinal edən bir element kimi təcəssüm olunur. Onun orijinal prinsipləri, başqa sözlə, sosialist realizmin fərdi, estetik və təxəyyüüllə açılması, şübhəsiz ki, modernist sosialistlər dövründə daha böyük əks-səda tapdığı kimi, həm də parçalanmış bir zəhin təxəyyüülü ilə şərtlənir.

Atilla İlhan, Ferit Edgü, Orhan Duru, Özdemir Nutku, Yılmaz Qruda, Ahmet Oktay, Demirtaş Ceyhun, Demir Özlü və Tahsin Yücel bu axının təmsilçiləri idi.

ƏDƏBİYYAT:

1. Öztürk Emiroğlu. Türkiyədə Edebiyat Toplulukları. Ankara: Akçağ Yayınları. 2011. 208 s.
2. Yelçinkaya Mehmet. “Atilla İlhanın Mavi Dergisindeki Sosyal Realizm Yazıları Üzerine”, Kadim Akademi SBD, 2018, c. 2, s. 1, s. 39-49.
3. Bilgin Güngör. Atilla İlhanın özgür toplumsal-gereksellik anlayışı. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi. 2019, cilt 12, sayı 25, s. 188-202
4. Elman Quliyev. Türkiyə Türk ədəbiyyatı (XIX-XX əsrlər). Bakı 2003, 124 s.

Açar sözlər: ədəbiyyat, hərəkət, jurnal, başlıq, ad, realizm, şeir, oxucu, zaman

Ключевые слова: литературе, движение, журнал, заглавие, название, реализм, стихи

Keywords: literature, movement, magazine, title, name, realism, poetry

Вся концепция поэзии «Второго Нового» («Мави») и инновации в свободной поэзии – Атилла Ильхан Резюме

В данной статье показано направление «мави», занимающее особое место в турецкой литературе середины прошлого века, его представители и индивидуальные особенности его творчества (на примере Атиллы Ильхана). Изменения в индивидуальных, социальных, национальных и общечеловеческих условиях; Стремления человечества лежат в основе изменений или нововведений в литературе. Литературные течения зарождаются в определённый срок, развиваются со временем, созревают и через некоторое время заканчивают свою жизнь. В истории литературы много течений. Один из них течение «мави». Первоначально заявив, что они не будут давать искусство ни одному мыслителю или группе, «мави», похоже, отказались от присоединения Атиллы Ильхана к движению «мави». По словам Атиллы Ильхана, то, что называют активным реализмом, есть не что иное, как всем известный социалистический-реализм.

Атилла Ильхан говорит, что турецкая поэзия – это «проблема достижения эстетического союза, который может быть западным и турецким», но что сначала движения «странностей», а затем «второе новое» привело нашу поэзию к «упадку». Эта идея отражает личное мнение Атиллы Ильхана. В общем, блюз говорит о том, что стихи могут быть простыми и ясными, и важно иметь глубину в богатых притчах. Они также подчеркнули, что стихотворение должно быть нарисовано с определенной целью и, в отличие от социализма-реализма, также должно отражать индивидуальность. Атилла Ильхан писал произведения, которые повлияли литературу и сформировали ее. Он представил стихи, написанные богатыми образами и разными метафорами, отражающими человеческие эмоции. Поэт-романтик безупречный автор стихов, преобладает любовь, которые оживают не только жизнью и разлукой, но и прекраснейшими образными изображениями самых возвышенных чувств. Жизнь, жизнелюбие-главный лейтмотив его стихов. Мир Атиллы Ильхана, оставившего свой след в турецкой литературе своими стихами, предстал перед читателем в прекраснейшей поэтической форме.

The whole concept of poetry “Second New” (“Mavi”) and Innovation in Free Poetry-Atilla Ilkhan Summary

This article shows the direction "Mavi", which occupies a special place in Turkish literature of the middle of the last century, its representatives and the individual characteristics of his work (by the example of Atilla Ilkhan). Changes in individual, social, national and human conditions; Humanity's aspirations are at the heart of changes or innovations in literature. Literary currents arise at a certain time, develop over time, mature and after a while end their lives. There are many trends in the history of literature.

One of them is the Mavi flow. Initially stating that they would not give art to any thinker or group, the Mavi seem to have abandoned Atilla Ilkhan's affiliation with the Mavi movement. According to Atilla Ilkhan, what is called active realism is nothing more than the well-known socialist-realism.

Atilla Ilkhan says that Turkish is “the problem of achieving an aesthetic union, which can be Western and Turkish,” but that first the “weirdness” movement and then the “new second” led our poetry to “decline”. This idea reflects the personal opinion of Atilla Ilkhan. In general, the blues suggests that poetry can be simple and clear, and it is important to have depth in rich parables. They also stressed that the poem should be drawn with a specific purpose and, unlike socialism-realism, it should also reflect individuality. Atilla Ilkhan wrote works that influenced and shaped literature. He presented poems written in rich imagery and various metaphors, reflecting human emotions. The romantic poet is an impeccable author of poems, love prevails, which come to life not only with life and separation, but also with the most beautiful figurative images of the most lofty feelings. Life, love of life is the main leitmotif of his poems. The world of Atilla Ilkhan, who left his mark in Turkish literature with his poems, appeared before the reader in the most beautiful poetic form.

РƏYҶИ: dos. L.Ələkbərova